

VÍCTOR IRANZO, POETA DE LA RENAIXENÇA
(1850-1890)

Estudis Universitaris—185

CARLES FENOLLOSA

Víctor Iranzo, poeta de la Renaixença (1850-1890)

Premi València Nova Alfons el Magnànim d'Assaig 2022

institució
alfons el magnànim
centre valencià
d'estudis i d'investigació
VALÈNCIA, 2022

Aquesta obra ha obtingut el Premi València Nova Alfons el Magnànim d'Assaig 2022 convocat per la Institució Alfons el Magnànim-Centre Valencià d'Estudis i d'Investigació, atorgat per un jurat presidit per Maria Josep Amigó Laguarda, vicepresidenta de la Diputació de València, i integrat per Francesc Jesús Viadel Girbés, Sandra Obiol Francés, Violeta Tena Barreda, Rafael Roca Ricart i, com a secretari, Josep Vidal Borràs.

Edició composta amb lletra Andralis ND OSF i Andralis ND SC,
impresa en l'interior sobre paper Prinset Ivori de 90 g/m²
i en la coberta Image Silk de 350 g/m²

Primera edició: octubre 2022

© 2022, Carles Fenollosa Laguarda
© 2022, d'aquesta edició:
Institució Alfons el Magnànim
Centre Valencià d'Estudis i d'Investigació
Diputació de València
Corona, 36 — 46003 València
Tel.: +34 963 883 169
magnanim@dival.es
www.alfonselmagnanim.net

ISBN: 978-84-7822-941-3

DL: V-2398-2022

Disseny de la col·lecció: Fèlix Bella

Disseny de la coberta: Estudi Juan Nava

Fotografia de la coberta: Víctor Iranzo, en *Poesies*, València: Imp. Manuel Alufre, s.a. [1900]

Maquetació de la coberta: Pablo Pastor

Maquetació: Gràfiques Vimar

Revisió ortogràfica: Alegres Delicades, SL

Impressió: IMPRENTA
DIPUTACIÓ DE VALÈNCIA

A Josep Piera

*«Qu'és fer valencianisme?» –me pregunten
així ab rialla de despreci o burla
alguns que, menyspreant sa parla dolça,
volen que tots parlem una altra llengua.*

Víctor Iranzo

Índex

Introducció 13

Víctor Iranzo, poeta de la Renaixença (1850-1890)

- El preludi d'una Renaixença de poetes 17
- El botiguer del barri del Mercat 25
- Iranzo: creixement i plenitud entre Llorente i Llombart 49
- Debats i límits de la Renaixença 69
- Els enemics d'un renaixement 87
- La mort prematura d'un poeta 101
- Pàtria, Fe i Amor a l'ombra de Bécquer 111

Apèndix 129

Bibliografia 163

Introducció

«La Renaixença ha estat un fracàs». A partir d'aquesta cita –parcial, ara de seguida ho veurem– i d'altres etiquetes benintencionades i funcionals –*poetes de quant, poetes d'espardenya...*– s'ha construït durant les darreres dècades una imatge de la Renaixença valenciana reduïda i molt sovint reduccionista, que ha condemnat a l'oblit tot allò que no encaixara en la repetició desdibuixada d'un tòpic o d'uns tòpics més enllà dels quals s'estenia un aparent desert. Era 1962 quan Joan Fuster escrivia en el seu celebèrrim *Nosaltres els valencians*: «la Renaixença ha estat, socialment, un fracàs». No havia arribat a la societat. Amb el temps, alguns dels seus continuadors oblidaren l'adverbi i exageraren els judicis d'un pensador que havia considerat que amb unes circumstàncies històriques «propícies» com les que tingueren els renaixencistes, no s'havia actuat *com calia*. Havien «fallat els homes», va dir també: els polítics, aquells que haurien d'haver fet, segons ell, el pas del provincianisme-regionalisme al nacionalisme, aquells que haurien hagut de polititzar la Renaixença. Per a Fuster, les culpes d'un país sense política de país ni burgesia presentable, amb els proletaris desorientats entre revoltes, un valencianisme de preguerra descartat per poc compacte i un Estat eternament en contra, se les va dur qui, segons ell, podia haver capgirat la situació: la Renaixença i especialment el seu gran patriarca, Teodor Llorente¹.

Així, deia, el raonament *ideològic* inserit en una obra *ideològica* com era volgudament aquell assaig, unit al prestigi creixent i potentíssim del seu autor, va donar ales a certs seguidors posteriors amb menys gust pel matís i per la prudència. La condemna «global» de la Renaixença esdevingué lloc comú, doncs, i al llistat dels seus dèficits entrà també la literatura que havia produït. De vegades, algunes d'aquelles ponderacions anaven molt més enllà

¹ La reflexió sencera es troba en l'últim capítol d'aquella obra (Fuster, 1962: 209-22).

del que el mateix Fuster, hipercrític però també magnífic lector del passat i de la literatura, havia arribat mai. De fet, l'últim paràgraf de *Nosaltres els valencians* reprenia la idea del fracàs, però la completava: «La Renaixença ha estat, socialment, un fracàs. Ha estat, de tota manera, un èxit. Si jo puc escriure avui aquest llibre, ¿no és perquè els poetes 'de guant' i els 'd'espardenya' van fer llur feina, més bé o més malament, però positiva? I encara: jo, i els qui venen darrere meu, ¿no som el testimoni d'una perduració i alhora d'una renovació 'important'?» (Fuster, 1962: 222).

Fuster també sabé valorar lingüísticament Llorente i trobar la qualitat estètica que indubtablement tenien els seus versos, com també la importància *social* que hi havia en ells. Ell reconegué l'herència, fet i fet². I no en fou l'únic. Altres lectors anteriors, com Carles Salvador, igualment crítics i inconformistes amb la realitat valenciana i les seues lletres, saberen veure que, malgrat les legítimes i raonables valoracions sobre el moviment i el personatge, malgrat les seues evidents limitacions, n'eren deutors. «Vullgues o no vullgues, tots som fills de Llorente», confessà un dia en premsa (Salvador, 1929).

Fuster, Salvador... Uns altres no tingueren la seua sensibilitat. Els exemples d'extralimitacions verbals amb Llorente, i per extensió amb la Renaixença valenciana, es fan habituals a partir dels seixanta i especialment als setanta i huitanta del segle xx. No cal citar els casos ara. No es tracta de passar comptes. Raons històriques ho feien comprensible, després de tot: el conservadorisme del nucli dominador –i possibilitador– de la Renaixença no podia presentar-se com a massa atractiu en un moment de canvi polític promogut per una esquerra entusiasta i amerada de la qüestió nacional, com va ser aquell temps de la Transició a la democràcia. No podia ser-ho tampoc bona part del corpus literari produït pels renaixencistes, centrat quasi monogràficament en el vers i també en la trinitat

² La manera de dir-ho de Fuster fou, sense anar més lluny, el poema que li dedicava en el seu *Terra en la boca*, anomenat tan clarament «Homenatge a Llorente», en què evocava «l'aire amb la teua veu incorporada (...) l'aire resurrector» (Fuster, 1953: 45).

temàtica del Pàtria, Fe i Amor. La conseqüència de tot açò fou la que havia de ser: l'ombra. L'ombra per als damnificats que no eixien en la fotografia, per a aquells personatges i obres que no encaixaven en el motlle condemnatori.

Fou precisament per això que, passada la primera onada d'optimisme democràtic i alliberador, frustrats els anhels que s'havien de frustrat i solidificades les inèrcies que s'havien de solidificar, arribaren les primeres valoracions *calmades* de la Renaixença i de les seues lletres. Més suaus i menys militants, obrien una mica el prisma analític i, a força d'estudis i de revisions, feien una lectura menys carregada de bilis. Això implicà posar en valor algunes obres i autors fins aleshores quasi oblidats. Cal reconèixer el mèrit que tingué, en aquesta qüestió, Eduard J. Verger. En la seua *Antologia dels poetes valencians* que dedicà al segle XIX (Verger, 1984), sabé acostar-se a totes aquelles ratlles sense prejudicis. El resultat fou posar en context i en valor bona part de les línies d'alguns d'aquells poetes. I tornar-les també a la vida.

És ací on entra Víctor Iranzo. Ell era un d'aquells poetes renascuts. I és que el 1984 la seua obra era introbable ja, o quasi, i l'oblit que planava al seu damunt pràcticament total. L'única edició considerable dels seus versos, la pòstuma de 1900 que prologava precisament Llorente, era un luxe per a especialistes. El fet és que Verger apuntà que en els seus poemes hi havia bona cosa del que es conegué com a «llorentinisme», és a dir, d'adulació del paisatge de l'horta des de la ciutat, de la dona passiva i immaculada i del bonhomíós Déu cristià. Reconegué això, sí, però també sabé veure i valorar una altra part de la seua producció molt més personal, turmentada, sincera, un conjunt de versos pouats d'un Bécquer a qui admirava i que són part del més notable del romanticisme a casa nostra. No tot havia sigut, doncs, aquell tan repetit jocfloralisme, aquella reiteració de Pàtria, Fe i Amor. I fins i tot dins d'aquest context temàtic i referencial –adaptat, per cert, de part d'un romanticisme europeu que mirava igualment el camp amb nostàlgia ideal– hi havia versos de molta qualitat.

És precisament continuar ampliant els horitzons desmuntant tòpics el principal objectiu d'aquest llibre. Fer-ho, a més a més, a través de la figura d'un dels poetes que no acaba d'adaptar-se del tot a aquells motlles i a aquells tòpics: Víctor Iranzo. Aragonés de Fortanet i botiguer valencià del barri del mercat, amic primer de Llombart i després també de Llorente, conegut de Blasco Ibáñez i lloat pòstumament pel novel·lista, poeta primer en castellà i després en valencià, fundador de Lo Rat Penat i mort sense voler-ho a la manera dels romàntics europeus... La seua figura ajuda a comprendre tota una època de la història de la nostra llengua i literatura. A comprendre també i de veres la Renaixença. Perquè, al capdavall, fou molt més que un fracàs. Permeté, sense anar més lluny, que aquell xiquet nascut a l'Aragó escrivira, pocs anys després, alguns dels millors versos valencians de tot el segle. No és poca cosa i les següents pàgines intenten explicar per què.